

Rodzina – pierwsze źródło miłości.

Dom, który buduje

Family – the first source of love. The home that builds

ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. em. UKSW

WARSZAWA 2026

Kurs online *Źródła miłości*.

Temat: *Rodzina – pierwsze źródło miłości. Dom, który buduje*

Spis treści:

Wprowadzenie	
1. Antropologia zasadnicza	3
1.1. Relacja człowiek–sztuczna inteligencja	3
1.2. Kim jest człowiek? Spojrzenie filozoficzne	4
1.3. Nauczanie Kościoła, co do powstania świata i życia	4
2. Wartość i znaczenie uczuć ludzkich	5
2.1. Uczucia: miłość, tęsknota, zazdrość	5
2.2. Rozwój uczuć	6
2.3. Podział uczuć	6
2.4. Kierunki rozwoju miłości	6
3. Zjawisko miłości jako takie	6
3.1. Unikalne zjawisko miłości ludzkiej pomiędzy kobietą i mężczyzną	6
3.2. Zjawisko i relacje miłości ludzkiej w historii ludzkości	7
4. Źródła miłości	7
4.1. Poszukiwanie źródeł miłości	7
5. Rodzina jako źródło miłości	8
5.1. Dziecko źródłem szczęścia rodzinnego	9
5.2. Podstawowe cechy związku małżeńskiego:	9
5.3. Podstawowe cechy rodziny to:	9
5.4. Wartości wychowawcze rodziny	10
6. Rodzina w nauczaniu Kościoła katolickiego	10
6.1. Dziecko przedmiotem i podmiotem miłości	10
6.2. Wychowanie do wartości	11
6.3. Współczesne problemy wychowawcze	11
Podsumowanie	12

KS. ZDZISŁAW STRUZIŁ
WYDZIAŁ STUDIÓW NAD RODZINĄ
UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Instytut Papieża Jana Pawła II
ORCID 0000-0002-2808-9786

Abstrakt

Artykuł analizuje źródła miłości w ujęciu antropologicznym, psychologicznym i teologiczno-pastoralnym, wskazując rodzinę jako podstawowe środowisko jej kształtowania. Omawiane są emocje w rozwoju człowieka oraz wpływ wychowania i doświadczeń życiowych na zdolność do uczucia miłości. Przedstawia relację kobiety i mężczyzny jako wzajemny dar i proces wymagający wolnego wyboru i dojrzałości, podkreślając znaczenie czasu narzeczeństwa. Małżeństwo i rodzina ukazane są jako naturalna wspólnota miłości, odpowiedzialna za przekaz życia oraz wychowanie dzieci. W konkluzji podkreślono, że miłość jest podstawowym powołaniem człowieka, najpełniej realizującym się w małżeństwie i rodzinie.

Słowa kluczowe

miłość; rodzina; małżeństwo; wychowanie; narzeczeństwo; emocje; teologia rodziny; wychowanie do miłości

Abstract

The article analyzes the sources of love from an anthropological, psychological, as well as theological and pastoral perspective, pointing to the family as the fundamental environment for the formation of love. It discusses emotions in human development and the influence of upbringing and life experiences on the ability to feel love. It presents the relationship between a woman and a man as a mutual gift and a process requiring freedom of choice and maturity, emphasizing the importance of the engagement period. Marriage and family are presented as a natural community of love, responsible for the transmission of life and the upbringing of children. In conclusion, the article argues that love is the fundamental human vocation, most fully accomplished through marriage and family.

Keywords

love; family; marriage; upbringing; engagement; emotions; theology of the family; education for love

Wprowadzenie

Miłość stanowi jedno z najbardziej podstawowych doświadczeń ludzkich, obecnych zarówno w refleksji filozoficznej i teologicznej, jak i w badaniach psychologicznych. Towarzyszy ona człowiekowi na wszystkich etapach życia, wpływając na sposób postrzegania siebie, budowania relacji oraz podejmowania decyzji. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że miłość nie jest jedynie przeżyciem emocjonalnym, lecz rzeczywistością obejmującą sferę uczuciową, poznawczą, wolitywną oraz duchową człowieka¹.

Psychologia wskazuje, że zdolność do tworzenia więzi i przeżywania miłości rozwija się i pozostaje ściśle związana z doświadczeniami relacyjnymi z najwcześniejszych lat życia. Szczególną rolę odgrywa tu rodzina, która stanowi pierwsze i podstawowe środowisko uczenia się bliskości, zaufania, empatii oraz odpowiedzialności za drugą osobę. To właśnie w przestrzeni rodzinnej dziecko doświadcza bycia przyjętym, kochanym i bezpiecznym, co w istotny sposób wpływa na jego późniejsze funkcjonowanie emocjonalne i społeczne.

Perspektywa personalistyczna, obecna w nauczaniu Kościoła katolickiego, akcentuje ponadto, że miłość posiada wymiar daru² z siebie i jest wpisana w naturę osoby ludzkiej jako istoty relacyjnej. Rodzina jest strukturą społeczną i wspólnotą osób, w której człowiek uczy się bezinteresowności, wierności oraz dojrzałej odpowiedzialności za drugiego człowieka.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie rodziny jako źródła miłości w życiu człowieka z uwzględnieniem perspektywy psychologicznej, antropologicznej oraz teologicznej. Koncentruje się ono na znaczeniu emocji i uczuć w rozwoju osoby, na roli relacji małżeńskich i rodzinnych w procesie wychowania do miłości, a także na konsekwencjach jakości więzi rodzinnych dla późniejszego funkcjonowania człowieka w relacjach społecznych.

1. Antropologia zasadnicza

Analiza uczuć ludzkich kieruje nas do podstaw antropologicznych człowieka, czyli do odpowiedzi na pytanie, kim jest człowiek i jakie są jego podstawowe właściwości? Właściwości ciała i właściwości ducha, czyli duszy i duchowości. O duszy mówimy w wierze chrześcijańskiej, a duchowość odnosimy do wszystkich ludzi, tak wierzących, jak i niewierzących.

1.1. Relacja człowiek – sztuczna inteligencja

Człowiek i sztuczna inteligencja są dwoma kluczowymi rzeczywistościami w kontekście rozwoju technologii. Człowiek jako istota materialna i duchowa, posiadająca świadomość i emocje, staje się partnerem w dialogu ze sztuczną inteligencją, która działa jako narzędzie, które może być używane w różnych dziedzinach, takich jak edukacja, medycyna, transport czy marketing³. Niestety te nowoczesne środki elektroniczne mają także negatywny wpływ na dojrzewającego człowieka, uzależniają wolę ludzką i powodują bezkrytyczne przyjmowanie łatwo otrzymywanych treści.

¹ Por. E. Fromm, *O sztuce miłości*, wydaw. Rebis, Warszawa 2006.

² K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

³ J. Poniewierski, *Sztuczna inteligencja a granice człowieczeństwa*, Racjonalia, <https://racjonalia.pl/sztuczna-inteligencja-a-granice-czlowieczentstwa/> [dostęp: 4.02.2026].

1.2. Kim jest człowiek? Spojrzenie filozoficzne

Filozoficzne spojrzenie na człowieka różni się w zależności od szkoły myślenia i czasu, w którym jest ono formułowane. W starożytnej Grecji filozofowie jako pierwsi porzucili mityczne wyjaśnienia na rzecz racjonalnych dociekań, co położyło fundament pod całą zachodnią myśl. Platon i Arystoteles w swoich koncepcjach ukształtowali dwa główne nurty w rozumieniu ludzkiej kondycji, znanej jako dualizm ciała i duszy⁴.

Spojrzenie chrześcijańskie oparte na Ewangelii i nauczaniu Chrystusa, rozróżnia ciało i duszę człowieka, zakładając stworzenie bezpośrednie, co do duszy lub pośrednie, co do ciała z zachowaniem ewolucjonizmu. W człowieku występuje dualizm złożony z ciała i duszy nieśmiertelnej⁵.

„Dnia 22 października 1996 Jan Paweł II skierował przesłanie (po francusku) do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk z okazji 60. rocznicy jej założenia przez Piusa XI. Inspirując się pierwszym wybranym przez zgromadzenie tematem «Powstanie i pierwotna ewolucja życia» (n. 1), Jan Paweł II przesłał zebranym, takie między innymi spostrzeżenia (por. *L'Osservatore Romano* wyd. pol., październik 1996, s. 6 w wersji francuskiej)»⁶.

Można mówić o ewolucjonizmie organizmów żywych i je badać, w tym człowieka. Należy także badać rozwój duchowości ludzkiej opartej na inteligencji, osiągnięciach logicznego myślenia i zdolnościach, co do uczuć i co do intuicji. Obserwator i podróżnik Wojciech Cejrowski nie uznaje ewolucjonizmu jako takiego.

Proces naukowy rozpoczyna hipoteza – jest to założenie, że jakieś zjawisko ma miejsce w wyniku takich, a nie innych czynników, praw i właściwości. Za naukowe uważa się twierdzenie, które można udowodnić badaniem powtarzalnym z osiąganiem tych samych wyników.

1.3. Nauczanie Kościoła, co do powstania świata i życia

Najlepiej odnieść się do Katechizmu Kościoła Katolickiego, aby odpowiedzieć na te pytania. Katechizm zawiera wykład podsumowujący doktrynę katolicką na temat stworzenia, objawioną w Piśmie Świętym. Czytamy w nim: „najpierw o Stwórcy, następnie o Jego stworzeniu, a w końcu o upadku na skutek grzechu; by podnieść nas z tego grzechu, przyszedł Jezus Chrystus” (KKK 279)⁷.

„Stworzenie jest podstawą «wszystkich zbawczych zamysłów Bożych», «początkiem historii zbawienia», osiągającej punkt kulminacyjny w Chrystusie. I odwrotnie, misterium Chrystusa jest decydującym światłem oświecającym tajemnicę stworzenia; ono objawia cel, dla którego «na początku Bóg stworzył niebo i ziemię» (Rdz 1, 1). Od początku Bóg miał na względzie chwałę nowego stworzenia w Chrystusie” (KKK 280).

Spojrzenie filozoficzne, teologiczne i tak zwane naukowe jest zadane każdemu człowiekowi, każdy ma się zastanowić, czy jest bytem tylko materialnym czy materialno-duchowym, czy jest bytem z ciała i duszy (łac. *duplex unitas* = jedność podwójna).

⁴ Zob. Platon, *Fedon*, przeł. W. Witwicki, wydaw. PWN, Warszawa 2002; Arystoteles, *O duszy*, przeł. P. Siwek, wydaw. PWN Warszawa 1988.

⁵ Dusza ludzka według Katechizmu Kościoła Katolickiego (KKK 362–368) jest duchową, nieśmiertelną zasadą ożywiającą ciało, bezpośrednio stwarzaną przez Boga w momencie poczęcia.

⁶ K. Wojtyła, *Ewolucjonizm, a monogenizm*, „Sodalitium” 1997, nr 43, Ultra montes, https://www.ultramontes.pl/jp2_ewolucjonizm.htm [dostęp: 4.02.2026].

⁷ N. P. G. Austriaco, *O stworzeniu 19. Nauczanie Kościoła Katolickiego o stworzeniu i początkach człowieka*, Szkoła Teologii Dominikanie, <https://szkolateologii.dominikanie.pl/summa/o-stworzeniu-19-nauczanie-kosciola-katolickiego-o-stworzeniu-i-początkach-człowieka/> [dostęp: 4.02.2026].

W Ewangelii Chrystus odnosi się do duszy ludzkiej (gr. *psyche*) nie tylko jako do nieśmiertelnego pierwiastka, ale przede wszystkim jako do całego życia, istoty i wnętrza człowieka, które wymaga odkupienia, opieki i zbawienia. Jezus podkreśla jej nieskończoną wartość, pytając: „Cóż bowiem za korzyść odniesie człowiek, choćby cały świat zyskał, a na swej duszy [życiu] szkodę poniósł?” (Mt 16, 26)⁸.

2. Wartość i znaczenie uczuć ludzkich

Człowiekiem kierują uczucia. Do podstawowych należą: radość, smutek, strach, złość, obrzydzenie i zaskoczenie. Każde z nich ma swoje unikalne funkcje adaptacyjne – chroni, informuje o zagrożeniu, wzmacnia więzi lub mobilizuje do działania. „Psycholog Paul Ekman wyróżnił sześć emocji podstawowych, które występują w różnych kulturach i rozpoznawane są uniwersalnie. Mówi się na nie «podstawowe», ponieważ są wrodzone, automatyczne i nie wymagają nauki – pojawiają się u każdego człowieka niezależnie od pochodzenia, języka czy wychowania”⁹.

W psychologii często omawia się łącznie uczucia i emocje. „Uczucia i emocje to złożone stany psychofizyczne, które nadają wartość otaczającej rzeczywistości, regulują relacje z otoczeniem i wpływają na zachowanie. Podstawowe emocje (radość, smutek, strach, złość, wstręt, zaskoczenie) są uniwersalne, natomiast uczucia (np. miłość, tęsknota, zazdrość) są bardziej trwałe, złożone i zależą od indywidualnych doświadczeń”¹⁰.

2.1. Uczucia: miłość, tęsknota, zazdrość

Każdy z nas ma takie uczucia i odczucia. Pojęcia nie są dokładnie określone i opisane, bo ciągle podlegają badaniom psychologicznym. Każdy człowiek żyje, działa i realizuje się w ramach tych uczuć od urodzenia, aż do naturalnej śmierci.

Każdemu człowiekowi zależy – jest zainteresowany realizacją tych uczuć lub też odpowiada na nie w sposób adekwatny:

- od swego narodzenia (chodzi o stan zdrowia, niektóre uczucia i emocje są uzależniane od warunków narodzin);
- od dziedziczenia cech rodzicielskich (przekaz genowy, *crossing over*¹¹);
- od stanu i poziomu wykształcenia (dostęp do żłobka, przedszkola, szkoły podstawowej, szkoły średniej, kierunku studiów);
- od stanu posiadania wartości materialnych (domu, terenu, pracy, zarobków);
- od doświadczeń życiowych takich jak: dojrzewanie, narzeczeństwo, małżeństwo, rozstania z drugą osobą, rozwodów, chorób dziedzicznych i nabytych, doświadczonych traum;
- od wychowania szkolnego i naukowego;
- od wychowania rodzinnego (przykład rodziców, dziadków i dalszej rodziny);

⁸ W Ewangelii Chrystus odnosi się do duszy ludzkiej, por. Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Communion and Stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, 2004, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20040723_communion-stewardship_en.html [dostęp: 4.02.2026].

⁹ P. Ekman, *An argument for basic emotions*, Cognition and Emotion, 1992, nr 6, 3–4, s. 169–200, <https://www.paulekman.com/wp-content/uploads/2013/07/An-Argument-for-Basic-Emotions.pdf> [dostęp: 12.02.2026].

¹⁰ P. Ekman, R. J. Davidson, red., *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999, s.21-39.

¹¹ *Crossing-over* to proces wymiany materiału genetycznego między chromosomami homologicznymi, który zachodzi podczas mejozy i zwiększa różnorodność genetyczną, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Crossing-over> [dostęp: 4.02.2026].

- od ideologii panującej w środkach masowego przekazu;
- od przeczytanej i zaakceptowanej literatury;
- od obejrzanych filmów dokumentalnych i fabularnych;
- od panującej mody w danym środowisku;
- od przeżyć i doświadczeń religijnych.

Można stwierdzić, że własne uczucia są zależne od doświadczeń i nieustannie się rozwijają, w oparciu o wyżej wskazane podstawy doświadczeń i warunków życiowych.

2.2. Rozwój uczuć

Stany emocjonalne człowieka nieustannie się zmieniają pod wpływem przeżyć i impulsów zewnętrznych i wewnętrznych. Stopień przeżywania jest indywidualny, społeczny, bardziej lub mniej silny i dominujący – trwający krócej lub dłużej w zależności od osobowości.

2.3. Podział uczuć

Z doświadczenia ludzkiego uczucia możemy podzielić na dwie kategorie pozytywne i negatywne. Pozytywne akceptujemy i rozwijamy, negatywne wyciszamy. Miłość zalicza się do uczuć pozytywnych.

2.4. Kierunki rozwoju miłości

O kierunku rozwoju miłości decyduje okres dojrzewania seksualnego, dziewczynki 12–14 lat, chłopcy statystycznie 14–18 lat. Ten poziom się zmienia zależnie od żywienia i dostarczania przez organizm hormonów. Od czasu dojrzewania rozpoczyna się zainteresowanie płcią odmienną (heteroseksualizm) lub zainteresowaniem drugim człowiekiem tej samej płci (homoseksualizm). Mogą też występować zainteresowania mieszane.

3. Zjawisko miłości jako takie

Określenie miłości jako zjawiska wiąże się z jej występowaniem, nasileniem i długością trwania. Zarówno w gatunku ludzkim, jak i w gatunkach innych organizmów żywych występują zachowania stałe lub zmienne.

W wypadku miłości ludzkiej mamy do czynienia z postawą życzliwości względem drugiej osoby. Teologicznie (m.in. Jan Paweł II) jest to dar wzajemny z siebie, jako osoby: kobiety dla mężczyzny i odwrotnie, z zastrzeżeniem, że taki dar jest przyjęty, zaakceptowany przez drugą stronę, bardziej lub w mniej trwały sposób. W ujęciu personalistycznym podkreśla się komplementarność kobiety i mężczyzny. Inaczej można stwierdzić, że sensem bycia mężczyzną jest kobieta, a sensem bycia kobietą jest mężczyzna. W ten sposób można interpretować powszechne zachowania gatunku ludzkiego, względem budowania społeczności: rodziny, narodu, państwa.

3.1. Unikalne zjawisko miłości ludzkiej pomiędzy kobietą i mężczyzną

Trudno jest statystycznie badać i oceniać stan uczucia miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną, bowiem każde uczucie jest indywidualne, niepowtarzalne, unikalne, o zmiennym nasileniu i czasie trwania. Psychologia stosuje metodę „analizy przypadku” i pragnie wyciągać wnioski i wskazania praktyczne. Na obecny stan wiedzy możemy tylko powiedzieć, że miłość jest, albo jej nie ma! Powstaje dalsze pole analizy: Dlaczego jest? Dlaczego jej nie ma? Dlaczego zanika? I czy można mieć relację miłości, drugi i następny raz?

UWAGA: IPJPII prowadzi badania ankietowe. Na stronie Instytutu (IPJPII) można pobrać ankietę i ją wypełnić; dla narzeczonych, dla małżeństw i dla rodzin. Ze strony Instytut Papieża Jana Pawła II można pobrać formularz zamawiania publikacji.

3.2. Zjawisko i relacje miłości ludzkiej w historii ludzkości

Historycznie można badać zachowania w relacji miłości w społeczeństwach dawnych na podstawie historii literatury, historii sztuki, historii wojen i historii gospodarczej.

W starożytności miłość małżeńska opierała się w klasach wyższych (posiadających) na umowie pomiędzy mężczyzną i kobietą. W środowiskach klasowych, w niewolnictwie (takie związki się zdarzały) mężczyzna dominował, kobietę – niewolnicę, traktował jako przedmiot.

W średniowieczu małżeństwo było zawierane pomiędzy rodzinami zainteresowanych kandydatów do małżeństwa. Ustalano spadek, posiadłości ziemskie, tzw. wiano narzeczonej itp.

W czasach nowożytnych przedstawiano miłość ludzką jako wypadek lub przypadek, najczęściej kończący się nieplanowaną ciążą.

W czasach współczesnych, przy pełnym i jednakowym uprawnieniu kobiety i mężczyzny związek uczuciowy staje się całkowicie dobrowolny, nie związany z rodziną. Rodzina najbliższa: ojciec i matka są informowani o istniejącym uczuciu i o decyzji zawarcia małżeństwa. Współcześnie dominuje filozofia neomodernistyczna, traktująca człowieka jako byt osobowy, całkowicie wolny, indywidualny w zachowaniach moralnych. Każdy może robić to, co zechce, co uważa za słuszne i co daje korzyść, to postawa egoistyczna. Zanika natomiast postawa altruistyczna skierowana na bliźniego indywidualnie albo społecznie.

Obecnie związki uczuciowe i seksualne zarazem są całkiem prywatną sprawą, a zainteresowanych nazywa się lub sami się nazywają partnerem/partnerką. Wtedy nie ma odpowiedzialności, co do trwałości uczuć, związku, dzietności i sytuacji materialnej po rozstaniu się partnerów.

4. Źródła miłości

Źródłem miłości jest sam człowiek, a w wypadku tradycji zawierania małżeństwa (trwałego związku) jest decyzja – wolny wybór człowieka. Ta wola jest manifestowana. Tę osobę kocham! Tę osobę biorę sobie za żonę, za męża. Za uczuciem i skłonnością seksualną działa wola podjęcia wspólnego i wyjątkowego związku, w założeniu trwałego. Taki związek może być usankcjonowany i promulgowany w ramach rodziny, w ramach Państwa (związek cywilny), w ramach danej religii. W ramach religii chrześcijańskiej, w Kościele katolickim może być zawarty ślub – sakrament małżeństwa, na podstawie Kodeksu prawa kanonicznego Kościoła katolickiego.

4.1. Poszukiwanie źródeł miłości

W poszukiwaniu źródeł miłości należy skierować się do pojęć antropologicznych i odpowiedzieć na pytanie o pochodzeniu człowieka. Antropologia bada cały rozwój natury ludzkiej, od postawy biologicznej ewolucji, do przyjęcia kreacjonizmu. Kreacjonizm przyjęty to wiara w stwórcze działania Boga lub bóstw (starożytność).

Kreacjonizm bezpośredni może polegać na przyjęciu aktu stwórczego lub aktu stwarzania w długim procesie powstawania gatunku ludzkiego na bazie innych organizmów żywych (kreacjonizm pośredni).

Paleontologia ustawicznie dostarcza niezmiernie dużo materiału odkrywanego, co do wielu organizmów żywych, w tym człowieka (tzw. hominidy¹², pitekanthrop¹³, człowiek neandertalski¹⁴, homo erectus¹⁵), opierając się na wielkości i kształcie czaszki.

Jeżeli stwórcą człowieka jest Bóg, to i źródłem miłości będzie Bóg. Jeżeli stwórcą człowieka jest proces ewolucyjny, to powstanie pytanie: Kto jest twórcą rzeczywistości materialnej świata, wszechświata, przyrody ożywionej i nieożywionej, a w tym człowieka? Odpowiedź jest czysto filozoficzna oparta na teoriach, wierzeniach, także na ustaleniach naukowych. Pojęcia filozoficzne stoją na pograniczu wiary, czyli na kreacjonizmie Boga, bezpośrednim lub pośrednim.

Okres przygotowania do wspólnego życia mężczyzny i kobiety tradycyjnie nazywamy narzeczeństwem, które z radością przyjmuje świat rodziny zainteresowanych oraz społeczność narodowa, z nadzieją, że powstanie nowa rodzina.

Ojciec Święty Jan Paweł II zwraca uwagę na okres narzeczeństwa jako najważniejszy, choć wciąż otwarty na doskonalenie, w którym jest miejsce na wzajemną fascynację, to także czas wzajemnej formacji mężczyzny i kobiety. Rozpoznaje je jako czas kształtowania się miłości, której małżonkowie nie powinni zatrzymać dla siebie, ale dzielić się jej owocami z innymi¹⁶.

5. Rodzina jako źródło miłości

Z powszechnej obserwacji zjawisko rodziny wynika, że rodzina jest naturalną konsekwencją związku mężczyzny i kobiety, jako bytów ludzkich działających na podstawie popędu seksualnego. Popęd seksualny¹⁷ może być związany z osobowością małżonków, którzy obdarzają się uczuciem miłości.

Poczucie szczęścia i przeżywanie go odbywa się na wielu poziomach psychiki mężczyzny i kobiety. W wyliczaniu przeżyć szczęśliwości ludzkiej możemy dokonać podziału na doznania fizyczne i psychiczne. Współżycie seksualne małżonków jest znakiem miłości ludzkiej, nawet jest koniecznym warunkiem ważności związku. W połączeniu doznań fizycznych z psychicznymi mamy do czynienia z erotyzmem¹⁸.

¹² Człowiekowate (Hominidae) – rodzina ssaków naczelnych z nadrodziny człekokształtnych (Hominoidea) obejmująca największe wśród naczelnych gatunki wykazujące dużą inteligencję, skłonność do przyjmowania dwunożnej i spionizowanej postawy oraz zdolność do wytwarzania i używania narzędzi, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Człowiekowate> [dostęp: 11.02.2026].

¹³ Pitekanthrop (Pithecanthropus erectus), znany jako „człowiek z Jawy”, to kopalny gatunek hominida, obecnie klasyfikowany jako Homo erectus (człowiek wyprostowany). Żył ok. 2 mln – 200 tys. lat temu, stanowiąc kluczowy etap ewolucji między australopitekami a współczesnym człowiekiem. Był pierwszym hominidem, który opanował ogień i migrował poza Afrykę do Azji, https://pl.wikipedia.org/wiki/Homo_erectus [dostęp: 11.02.2026].

¹⁴ Człowiek neandertalski, neandertalczyk (Homo neanderthalensis) – wymarły przedstawiciel rodzaju Homo (człowiek), znany z plejstocenu (ok. 400 000 do ok. 24 500 lat temu), w zależności od autorów klasyfikowany jako podgatunek człowieka rozumnego – Homo sapiens neanderthalensis – lub odrębny od niego gatunek – Homo neanderthalensis, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Neandertalczyk> [dostęp: 11.02.2026].

¹⁵ Homo erectus (człowiek wyprostowany) synonim pitekanthrop (Pithecanthropus erectus) – kopalny gatunek człowieka z epoki plejstocenu, stanowiący jeden z pośrednich szczebli ewolucyjnych między australopitekami a współczesnym człowiekiem, https://pl.wikipedia.org/wiki/Homo_erectus [dostęp: 11.02.2026].

¹⁶ Z. Struzik, *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2024, s. 11.

¹⁷ Popęd seksualny (libido) to psychiczna i fizyczna chęć do aktywności seksualnej oraz zaspokojenia potrzeb bliskości, napędzana głównie przez hormony (testosteron, estrogeny). Jest zjawiskiem indywidualnym, zmiennym w ciągu życia, na które wpływ mają czynniki biologiczne, psychiczne i społeczne. Szczyt libido przypada u mężczyzn ok. 15-20 roku życia, a u kobiet między 30., a 40. rokiem życia, zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Libido> [dostęp: 10.02.2026].

¹⁸ Erotyzm u człowieka to złożone zjawisko łączące popęd biologiczny z emocjami, kulturą i psychiką, wykraczające poza samą prokreację. Obejmuje poszukiwanie bliskości, przyjemności, intymności oraz fascynację

Miłość małżeńska może być oparta na wybraniu sobie i przekazaniu siebie jako daru drugiej osobie. Dar taki może być zdefiniowany oficjalnie publiczną deklaracją, która tworzy oficjalną wspólnotę. Deklaracja o związku jest akceptowana przez środowisko dalszej rodziny (rodzina rozszerzona o dziadków, wujków, ciotce, pochodzenia krwi w prostych liniach lub rodzina zbudowana na podstawie koligacji zawieranego małżeństwa, przez powinowactwo). Koligacje do trzeciego stopnia linii bocznej mogą być tworzone, dla ominięcia anomalii genetycznych.

5.1. Dziecko źródłem szczęścia rodzinnego

Pojęcie dzietności skłania do analizy wielkiego daru – daru życia – jaki rodzice przekazują potomstwu. Z darem życia łączą się sprawy ludzkich obowiązków z przywilejami i godnością nowego człowieka, który na nasz świat przychodzi.

Natura kształtuje człowieka od momentu poczęcia (trudnego do ścisłego określenia) przez 10 miesięcy księżycowych 280 dni, a następnie dziecko wymaga pielęgnacji i przejścia poprzez naturalne procesy rozwojowe.

W tych poszczególnych okresach, od rodziców, od rodziny wymaga się wiele wiedzy wychowawczej, życiowego doświadczenia i umiejętności kierowania całym procesem edukacyjnym i wychowawczym młodego człowieka.

5.2. Podstawowe cechy związku małżeńskiego:

- wzajemny dobrowolny wybór i publiczna deklaracja;
- różnica płci (mężczyzna–kobieta) w celu współżycia seksualnego;
- nastawienie i zgoda na wspólne pożycie;
- nastawienie na zrodzenie i wychowanie potomstwa;
- uczucie miłości, czyli indywidualnego wybrania i daru z własnej osoby dla drugiej;
- trwałe postanowienia bycia ze sobą (wspólny stół, wspólne zamieszkanie, wspólne prowadzenie gospodarstwa domowego, wyłączność w pożyciu seksualnym);
- aparycja życiowa, która zmienia się okresowo i historycznie zgodnie z wiekiem.

Poczucie i przeżywanie szczęścia będzie zależało od sposobów odbierania i przekazywania elementów wyżej wymienionych w sposób więcej lub mniej doskonały (pełny).

5.3. Podstawowe cechy rodziny to:

- trwałe postanowienia bycia ze sobą: wspólny stół, wspólne zamieszkanie, wspólne prowadzenie gospodarstwa domowego, wyłączność w pożyciu seksualnym;
- zrodzenie dzieci; liczba dzieci uzależniona jest od decyzji rodziców;
- wychowywanie potomstwa;
- stała relacja z dalszą rodziną;
- wspólne wyznawanie danej wiary, udział w modlitwach wspólnych i w liturgii niedzieli i świąt;
- wspólne przeżywanie rocznic zawarcia małżeństwa, urodzeń i imienin rodziców i dzieci.

Poczucie i przeżywanie szczęścia będzie zależało od sposobów odbierania i przekazywania elementów wyżej wymienionych w sposób więcej lub mniej doskonały (pełny).

drugą osobą. Na erotyzm składają się czynniki hormonalne (np. testosteron, estrogeny), styl przywiązania oraz indywidualne doświadczenia, zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Seksualność> [dostęp: 10.02.2026].

5.4. Wartości wychowawcze rodziny

Dydaktyka nieustannie ustala metody i sposoby przekazywania wartości z jednego pokolenia na drugie, ustala też obowiązki wychowawcze rodziców, w okresie żłobka, przedszkola, szkoły, uczelni i zajęć zawodowych rodziców. Na dydaktykę współczesną mają duży wpływ środki masowego przekazu.

Z powszechnej obserwacji wynika, że to rodzina nadal odgrywa główną rolę wychowawczą i edukacyjną, a dziecko, młodzież, a nawet potomstwo dorosłe, przejmując główne i podstawowe wartości moralne oraz sposoby zachowania się społecznego.

Do miłości narzeczeńskiej, małżeńskiej i rodzinnej należy się przygotowywać, nabierać wiedzy i doświadczenia w życiu społecznym. Pierwsze i następne uspołecznienia dokonują się we własnej rodzinie, w sposób naturalny. Duże znaczenie w procesie uspołecznienia ma rodzeństwo. Dzieci uspołecniają się wzajemnie, służą sobie nawzajem i pomagają w codziennych trudach i zadaniach życiowych.

6. Rodzina w nauczaniu Kościoła katolickiego

Rzeczywistość narzeczeństwa, a następnie wynikające z niego małżeństwo, nawiązuje do początków dziejów ludzkości. Małżeństwo bowiem zostało ustanowione przez Boga jako „najpierwotniejszy sakrament”¹⁹, ma przecież swój początek w pierwszym spotkaniu mężczyzny i kobiety, podczas którego rozpoznali oni siebie jako znak miłości. Pierwsze małżeństwo, według błogosławieństwa Stwórcy, miało służyć przenoszeniu na dalsze pokolenia tajemnicy życia i jednocześnie sakramentu stworzenia. Związek mężczyzny i kobiety już na początku nosił w sobie znamiona wybrania człowieka przez Boga. Ciągłość zbawczej inicjatywy Boga zrealizowała się w oblubieńczym związku Chrystusa i Kościoła, który małżeństwu nadaje wartość znaku i jest drogą uświęcania się człowieka.

Chrystus Syn Boży przyjął naturę ludzką i ponownie połączył w ten sposób sprawy ludzkie ze sprawami Bożymi, aby uświęcić życie człowieka, nadać mu sens zbawczy i związek małżeński mężczyzny i kobiety skierować na drogę zbawienia.

Sprawa narzeczonych i ich przygotowania dotyczy ich środowiska rodzinnego, w tym czasie rodziny narzeczonych lepiej się poznają, mają więcej spotkań, układają plany na życie dla narzeczonych, wreszcie cieszą się nowo skoligaconą rodziną. Również cieszy się Kościół, ten powszechny i ten podstawowy – parafialny, ponieważ miłość ludzka łączy się i daje początek nowemu małżeństwu, nowej rodzinie, powiększa grono parafii, wzmacnia wiarę i uświęca²⁰ całą rodzinę, a tym samym społeczeństwo narodu, państwa i Kościoła.

Małżeństwo i rodzina tworzą wspólnotę miłości i nieustannie wracają do swoich początków, czyli do stanu narzeczeńskiego.

6.1. Dziecko przedmiotem i podmiotem miłości

Dziecko jest owocem miłości rodziców, jeżeli małżeństwo jest płodne. Wtedy dziecko jest obiektem miłości rodziców i całej rodziny, w rodzinie jest także przedmiotem i podmiotem miłości, jest kochane i uczy się kochać innych ludzi (rodziców, dziadków, domowników, a w dorosłym wieku akceptuje relacje z innymi ludźmi, kolegami i koleżankami – uspołecznia się).

¹⁹ Jan Paweł II, *Katecheza Sakramentalna „początek” małżeństwa w stanie pierwotnej sprawiedliwości* (6.10.1982), w: tegoż, *Dzieła zebrane*, cz. 1, t. 6: *Katechezy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 365.

²⁰ Z. Struzik, *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wydaw. IPJPII–Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2024, s.110.

Dziecko, niezależnie od stopnia dojrzałości (czy to dziecko poczęte, noworodek czy uczeń) stanowi wartość samą w sobie, jest osobą. Zadaniem rodziców jest zapewnienie dziecku właściwych warunków wzrastania, rozwijania się i uczenia. Służba dziecku, opieka nad nim, troska o jego godność to specyficzne zadanie rodziców, szkoły, państwa, Kościoła i wszystkich podmiotów, które biorą udział w procesie wychowania. Konstrukcja psychofizyczna człowieka zakłada stopniowy, lecz nieustanny rozwój fizyczny, psychiczny i duchowy. Bazą tego rozwoju jest i pozostaje na całe życie własne środowisko rodzinne²¹.

Dzieci są radością rodziców, Państwa i Kościoła, powiększają bowiem liczbę członków rodziny, pomnażają obywateli, zwiększają liczbę Ludu Bożego, jeśli są ochrzczone i rodzina jest wierząca.

Zagadnieniem wychowania religijnego zajmuje się teologia pastoralna (katechetyka)²² skierowana do wartości życia i rodziny. Ta teologia ustala zakresy wychowawcze i zakresy wiedzy religijnej przekazywanej przez środowiska rodzinne, państwowe i ściśle kościelne (katechezy, spotkania religijne, uczestnictwo w sakramentach świętych, sakramentaliach, liturgii Mszy św. i nabożeństwach).

6.2. Wychowanie do wartości²³

Wychowanie jest dla rodziców radosnym zadaniem, bowiem współuczestniczą w wielkim dziele zrodzenia, pielęgnacji i edukacji nowego człowieka, współpracują z Bogiem (wierzący) i z narodem oraz Państwem, pomnażając liczbę dobrych – wychowanych obywateli.

Wychowanie prowadzi do wartości podstawowych: miłości, sprawiedliwości, prawdy, wolności, pokoju i solidarności. Aby wychowywać do wartości, potrzeba samemu te wartości rozpoznać i nimi żyć i w taki bezpośredni sposób nauczać i wychowywać dzieci.

Rodzice wierzący i pragnący przekazać wiarę dzieciom wychowują potomstwo przykładem i wiedzą religijną, w której znajdują się wszystkie wartości podstawowe zawarte w Przykazaniach Bożych²⁴ i w Przykazaniu miłości bliźniego²⁵. Rodzice chrześcijańscy ukazują dziecku w wierze perspektywę życia wiecznego z Bogiem, wskazują na duchowość natury ludzkiej, na duszę nieśmiertelną oraz na podobieństwo człowieka do Boga²⁶ (Rdz 1, 26–28).

6.3. Współczesne problemy wychowawcze

Problemy wychowawcze są naturalną rzeczą, bowiem mamy do czynienia z kształtowaniem charakteru nowego człowieka, podlegającego prawom natury i współpracującego we własnym procesie samokształcenia się i życia na podstawie ideałów, wartości.

Na proces wychowawczy wpływa wiedza rodziców, poziom kształcenia szkolonego oraz wpływ środowiska. W ostatnich, dziecięcych i młodzieżowych latach życia, duży wpływ na wychowanie mają elektroniczne środki techniczne: telefon komórkowy, komputer, laptop

²¹ Tamże, s. 137.

²² Katechetyka formalna to dział teologii pastoralnej zajmujący się dydaktyką nauczania religii, jej metodami, formami organizacyjnymi oraz strukturą jednostki lekcyjnej. Skupia się na aspektach metodycznych, technicznych i narzędziach przekazu [wiedzy religijnej, która może prowadzić do] wiary, stanowiąc teoretyczne podstawy dla praktycznego nauczania (katechezy) w szkole i parafii. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Katechetyka_raz_uzupełniania_aura [dostęp: 11.02.2026].

²³ Z. Struzik, *Wychowanie do wartości. Wstęp do programu wychowawczego dla szkół podstawowych i średnich*, wydaw. IPJPII–Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2025, por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach, według nauczania Jana Pawła II*, wydaw. IPJPII, Warszawa 2019, s. 28.

²⁴ Przykazania Boże (Dekalog) to zbiór zasad moralnych przekazanych Mojżeszowi przez Boga na górze Synaj, zapisanych w Księdze Wyjścia (Wj 20, 1–17) oraz w Księdze Powtórzonego Prawa (Pwt 5, 1–22).

²⁵ Przykazanie miłości bliźniego, wskazane przez Jezusa Chrystusa w Ewangelii (Mt 22, 36–40).

²⁶ „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię. Potem Bóg rzekł: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam»” (Rdz 1, 26).

oraz dostęp do Internetu, dostęp do platform internetowych oferujących patologię zachowania, postępowania i inną argumentację życia moralnego.

Podsumowanie

Źródłem miłości jest człowiek jako przedmiot i podmiot. Związek miłosny pomiędzy mężczyzną i kobietą opiera się na dobrowolnym wyborze i deklaracji wolnej woli ludzkiej. Uczucie miłości spotyka się z wolną wolą człowieka, z jego decyzją zadeklarowaną w momencie zawierania ślubu i stale powtarzaną w trakcie całego życia wspólnotowego.

Każde środowisko życia społecznego buduje właściwe sobie normy i zasady relacji męsko-damskiej. Kościół katolicki traktuje małżeństwo i rodzinę jako wielkie dzieło Boga i człowieka, mężczyzny i kobiety. Kościół katolicki, małżeństwo, podnosi do godności sakramentu, czyli znaku obecności Boga – Chrystusa, wśród związków małżeńskich i rodzinnych.

Rodzina jest znakiem miłości ludzkiej i Boskiej, funkcjonuje jako dar jednej płci dla drugiej, a dzieciństwo jest wypełnieniem naturalnego powołania i przeznaczenia człowieka do miłości i przekazania życia, a w życiu do praktykowania i przekazywania wartości podstawowych: miłości, sprawiedliwości, pokoju, wolności, prawdy i solidarności.

Reasumując, można stwierdzić, że miłość jest zadaniem i spełnieniem się człowieka jako mężczyzny i kobiety. Tym spełnianiem się w miłości zainteresowane są potencjalnie zrodzone dzieci, społeczeństwo danego narodu i Państwa. W rzeczywistości życia społecznego rodzicielstwo jest wielką i niezbywalną godnością. Przekazywanie życia z pokolenia na pokolenie podtrzymuje, w sposób żywotny, największy dar Boga i natury – dar życia, który jest źródłem miłości.

BIBLIOGRAFIA

- Arystoteles, *O duszy*, przeł. Paweł Siwek, wydaw. PWN, Warszawa, 1988.
- Bączek R., *Duchowość małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupa Stanisława Stefanka*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2013.
- Budowanie więzi w małżeństwie i rodzinie, a emigracja*, red. G. Koszałka, J. Młyński, Rozprawy i Monografie, t. 24, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.
- Dusza i ciało. Szkice o ludzkiej cielesności, wychowaniu i życiu*, red. A. J. Najda, A. Regulska, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- Dylematy dotyczące ludzkiej płodności*, red. M. Ryś, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.
- Ekman P., Davidson R. J., red., *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, wydaw. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, wydaw. Rebis, Warszawa 2006.
- Jan Paweł II, *Katecheza Sakramentalny „początek” małżeństwa w stanie pierwotnej sprawiedliwości* (6.10.1982), w: *Dzieła zebrane*, cz. 1, t. 6: *Katechezy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Jan Paweł II, *Sakramentalny „początek” małżeństwa w stanie pierwotnej sprawiedliwości*, w: *Dzieła zebrane*. Cz. 1, t. 6: *Katechezy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, wydaw. Pallottinum, Poznań 1994.
- Małżeństwo i rodzina od Biblii po współczesność*, red. A. J. Najda, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008.
- Miłość i życie. Małżeństwo i rodzina w budowaniu cywilizacji miłości*, red. M. Ryś, Z. Struzik, Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II, t. 13, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.
- Młyński J., Szewczyk W., *Rodzina wobec dylematów migracji zarobkowej: badania i analizy*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012.
- Mroczkowski I., *Osoba i cielesność: moralne aspekty teologii ciała*, wyd. 2, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008.
- Nauki o rodzinie. Szanse i wyzwania dziedziny i dyscypliny naukowej*, red. W. Kućko, Rozprawy i Monografie, t. 35, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2024.

- Ojczyzna i naród w nauczaniu Stefana kardynała Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, red. Z. Struzik, J. Babiński, Rozprawy i Monografie, t. 28, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Biblia Tysiąclecia, wyd. 5, wydaw. Pallottinum, Poznań 2003.
- Platon, *Fedon*, przeł. Władysław Witwicki, wydaw. PWN, Warszawa, 2002.
- Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę*, red. M. Ryś, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2013.
- Rodzina i rodzicielstwo: między tradycją, a współczesnością*, red. A. Skreczko, B. Bassa, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2014.
- Rodzina: trud, praca, świętowanie*, red. Z. Struzik, Rozprawy i Monografie, t. 14, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.
- Senior i rodzina. Aksjologia, pomoc, wsparcie*, red. J. Młyński, Rozprawy i Monografie, t. 23, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.
- Skreczko A., *Wychowanie domowe*, wyd. 3, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2016.
- Struzik Z., *Bezpieczeństwo człowieka, a mądrość w nauczaniu błogosławionego kard. Stefana Wyszyńskiego i świętego Jana Pawła II*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 15, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2025.
- Struzik Z., *I fidanzati di frone alla fede, alla vita, alla fecondità ed all: statistica*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Małżeństwo i rodzina w przemówieniach Jana Pawła II i kard. Stefana Wyszyńskiego w diecezji płockiej*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 17, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2025.
- Struzik Z., *Narzeczeni wobec wiary, życia, płodności i wychowania: statystyka*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2014.
- Struzik Z., *Narzeczeństwo, małżeństwo i rodzina w nauczaniu papieskim*, wyd. 4, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2024.
- Struzik Z., *Nauczanie kard. Stefana Wyszyńskiego o małżeństwie i rodzinie w okresie wielkiej nowenny*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach: według nauczania Jana Pawła II*, wyd. 4, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2010.
- Struzik Z., *Przewodnik dla narzeczonych i małżeństw*, wyd. 2, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012.

- Struzik Z., *Stworzeni do miłości*, Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II, nr 3, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2011.
- Struzik Z., *Teologia ciała*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 10, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 5, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- Struzik Z., *Wartość i ważność wieku dojrzałego*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 12, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Wartość pokoju w nauczaniu i przesłaniu św. Jana Pawła II i bł. kard. Stefana Wyszyńskiego*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 16, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2025.
- Struzik Z., *Wartość przesłania encykliki „Humane vitae”*, Zeszyt o Bożej Opatrzności, nr 8, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Podręcznik dla liceów ogólnokształcących i technik. Poziom 4*, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Wstęp do programu wychowawczego dla szkół podstawowych i średnich* (w zestawie z kartą USB), wyd. 2, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2023.
- The value of life. The present time through the prism of St John Paul II's encyclical Evangelium Vitae*, red. A. Lekka-Kowalik, K. Wiak, Rozprawy i Monografie, t. 20, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- W dialogu z młodymi o rodzicielstwie i życiu*, red. M. Brzeziński, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- Wartość życia. Współczesność przez pryzmat encykliki św. Jana Pawła II Evangelium vitae*, red. A. Lekka-Kowalik, K. Wiak, Rozprawy i Monografie, t. 19, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.
- Wsparcie rodziny: założenia i praktyka w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. A. Regulska, A. J. Najda, Rozprawy i Monografie, t. 17, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.
- Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925–1981. Wybór tekstów. Indeksy*, wyb. i oprac. Z. Struzik, t. 1–2, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012.

Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925-1981. Antologia tekstów*, wyb. i oprac. Z. Struzik, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Wyszyński S., *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925-1981. Wybór tekstów. Indeksy*, wyb. i oprac. Z. Struzik, t. 1–2, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Zadania rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, red. Z. Struzik, Sympozja Instytutu Papieża Jana Pawła II, nr 7, wydaw. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2012.

NETOGRAFIA

Austriaco N. P. G., *O stworzeniu 19. Nauczanie Kościoła Katolickiego o stworzeniu i początkach człowieka*, Szkoła Teologii Dominikanie, <https://szkolateologii.dominikanie.pl/summa/o-stworzeniu-19-nauczanie-kosciola-katolickiego-o-stworzeniu-i-początkach-czlowieka/> [dostęp: 4.02.2026].

Ekman P., *An argument for basic emotions*, „Cognition and Emotion” 1992, nr 6, 3–4, <https://www.paulekman.com/wp-content/uploads/2013/07/An-Argument-for-Basic-Emotions.pdf> [dostęp: 12.02.2026].

Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Communion and Stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, 2004, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 4.02.2026].

Poniewierski J., *Sztuczna inteligencja, a granice człowieczeństwa*, <https://racjonalia.pl/sztuczna-inteligencja-a-granice-czlowieczestwa/> [dostęp: 4.02.2026].

Wojtyła K., *Ewolucjonizm a monogenizm*, „Sodalitium” 1997, nr 43, https://www.ultramontes.pl/jp2_ewolucjonizm.htm [dostęp: 4.02.2026].